

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Operacja mająca na celu realizację *Planu włączenia społeczności*, w szczególności przygotowanie LSR współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach działania „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER w zakresie poddziałania 19.1 „Wsparcie przygotowawcze” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Wskaźnikiem osiągnięcia celu operacji będzie realizacja planu włączenia społeczności, w szczególności przygotowanie LSR.

Analiza potrzeb i potencjału LSR

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania

Sandry Brdy, Chojnice ul. Wysoka 3

89-600 Chojnice

tel. 512 045 078, mail: biuro@sandrybrdy.pl

Wprowadzenie

Celem nadrzędnym niniejszej diagnozy była identyfikacja potencjałów rozwojowych oraz problemów i potrzeb obszaru wdrażania lokalnej strategii rozwoju. Realizacja tego zadania pozwoliła, w połączeniu z dokonaniem uspołecznionej analizy SWOT, na wskazanie najistotniejszych wyzwań dla obszaru. W przeprowadzonych w ramach formułowania diagnozy badaniach odniesiono się do skali czasowej (zmian w czasie) oraz przestrzennej. Ramy czasowe dotyczące agregacji danych objęły lata wdrażania LSR w okresie programowania 2016-2022, jakkolwiek w celu uwzględnienia najaktualniejszych danych. W badaniu uwzględniono także wyniki ewaluacji LSR, jako skuteczne narzędzie wskazujące obszary, które wymagają interwencji w większym lub mniejszym stopniu. Rozdział uwzględnia szczególnie te elementy, które mogą zostać objęte wsparciem PS WPR oraz FEP, które stanowią będą główne źródło finansowania Strategii.

Charakterystyka demograficzna obszaru

Obszar planowany do objęcia wdrażaniem LSR zamieszkiwany jest przez 62361 mieszkańców¹, w tym 31035 kobiet. Liczba mieszkańców obszarów wiejskich wynosiła 47306 (ponad 75%), natomiast miasta zlokalizowane na obszarze zamieszkałe były przez 15 055 osób (niecałe 25%). W kolejnych latach liczba ludności obszaru nieznacznie rośnie dla przykładu na koniec 2014 roku było to 61 110 osób. Na tle województwa, uwzględniając centralnie położone miasto Chojnice, którego oddziaływanie jest istotne z punktu widzenia rozwoju, obszar należy do bardziej zaludnionych. Gęstość zaludnienia obszaru wynosiła 34 osoby³ na 1 km², przy czym największa występowała w gminie Czersk, najmniejsza w gminie Lipnica. W odniesieniu do gęstości zaludnienia dla całego województwa pomorskiego wynoszącej 125 osób na km² oraz całego kraju wynoszącej 123 osoby na 1 km², wartość ta jest dużo niższa. Sytuacja taka wynika m.in. z dużej lesistości obszaru. Większe i pewnie ważniejsze z punktu widzenia LSR zmiany zauważane są zmianie struktury ludności pod względem podziału na wiek przedprodukcyjny, produkcyjny i poprodukcyjny. W 2016 roku osoby w wieku przed produkcyjnym stanowiły 18,73%, a w 2022 roku 19,12%, zmiana i odchylenie jest nieznaczne. Natomiast w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym obecnie to 62,44%, a było w 2016 65,84% i poprodukcyjnym aktualnie to 19,12%, a w 2016r. było 15,43% ludności. Na tej podstawie możemy wnioskować, że ogólny trend starzenia się społeczeństwa widoczny jest również na obszarze LSR, w przeciągu 6 lat liczba seniorów zwiększyła się o 1932 osoby i liczy łącznie 11 513 osób. Te blisko 20% lokalnej społeczności, których głos szczególnie brany był pod uwagę w konsultacja społecznych i uwzględniony we wsparciu w ramach LSR.

Obraz sytuacji pokazuje również sytuacja w skali kraju. W publikacji „Monitoring rozwoju o obszarów wiejskich. Etap IV. Sytuacja ta została podsumowana następująco: „W ciągu dekady objętej badaniami sytuacja demograficzna znacząco się pogorszyła. Odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym zwiększył się o 1/5 (do wartości 19,2%). Druga dekada XXI w. to okres intensywnego starzenia się demograficznego wsi, który w 2019 r. doprowadził do tego, że udział osób w wieku przedprodukcyjnym w populacji jest niemalże taki sam jak osób w wieku poprodukcyjnym. Przeciętna wartość wskaźnika określającego relację dzieci – ludzie starzy z poziomu niemal równego jedności w 2010 r. spadła. Po 10 latach przeciętnie na polskiej wsi na jedną osobę w wieku 60 lat i więcej przypadało 0,7 osoby w wieku od 0 do 14 lat. Potwierdza to, że obecne trendy demograficzne na wsi kształtują strukturę populacji zmierzającą w kierunku piramidy trwale regresywnej. Omówione wskaźniki dotyczą kierunku zmian o charakterze

¹ GUS BDL stan na 31.06.2022r.

trendu w dłuższym czasie; obecne zmiany – niezależnie od ich trwałości – charakteryzuje przyrost naturalny. Przeciętna wartość współczynnika przyrostu naturalnego zmniejszyła się w tym okresie. Co więcej, z poziomu dodatniego (+0,8‰) przeszła w ujemny (-0,7‰). Jest to zmienna o względnie trwałym rozkładzie przestrzennym.”

Ubóstwo i wykluczenie społeczne

Charakterystyka szeroko rozumianego obszaru społecznego w gminach objętych wdrażaniem LSR wymaga rozpatrzenia w kilku aspektach. Z punktu widzenia strategii istotne znaczenie mają zarówno zagadnienia związane z pomocą społeczną, jak i kapitałem ludzkim oraz dostępnością do infrastruktury społecznej. Sfera społeczna życia mieszkańców obszaru jest wzajemnie powiązana, bowiem wiele jej poszczególnych elementów wpływa na siebie nawzajem. Przykładem może być chociażby niskie zaangażowanie się w życie lokalnej wspólnoty osób dotkniętych zjawiskiem ubóstwa. Kluczowe znaczenie ma wskazanie tych oddziaływań oraz znalezienie barier, które w chwili obecnej uniemożliwiają zmiany w pożądanym kierunku zwiększenia jakości i poziomu życia mieszkańców.

Obszar pod względem wydatków na pomoc społeczną znajduje się w niekorzystnej sytuacji względem pozostałych obszarów województwa pomorskiego. W najliczniejszej gminie wchodzącej w skład obszaru, gminie Czersk, kwota wydatków na pomoc społeczną w przeliczeniu na mieszkańca należy do najwyższych w. W lepszej sytuacji są mieszkańcy gminy Chojnice, Brusy i Konarzyny, natomiast w gminie Lipnica. Obszar pod względem liczby beneficjentów pomocy społecznej w stosunku do liczby mieszkańców ogółem w całości znajduje się wśród obszarów o najgorszej sytuacji w kraju.

Na skalę problemu ubóstwa i ekonomicznego wykluczenia ludności obszaru nie bez wpływu jest to, że obszar LSR charakteryzuje się także jednym z najniższych w województwie przeciętnym wynagrodzeniem brutto. Taka sytuacja rodzi szereg powiązań problemowych, które wskazane zostały także przez mieszkańców obszaru w trakcie spotkań związanych z diagnozą i analizą.

Grupą osób, które najczęściej dotyka problem ubóstwa, a w konsekwencji również zagrożenia wykluczeniem społecznym są osoby starsze, które też tej sytuacji nie mają możliwości sami sobie poprawić. W takiej sytuacji pozostają zdane na siebie i ich członków rodziny. Potencjalne zagrożenie wykluczeniem społecznym w grupie osób starszych jest największe, dlatego w celu rozwiązywania problemów kluczowy jest rozwój usług społecznych, które będą dostępne cenowo i przestrzennie. Wnioski takie wysuwane były wielokrotnie przy spotkaniach z mieszkańcami, szczególnie tych grup społecznych, których ta sytuacja szczególnie dotyka.

Konsekwencją starzenia się społeczeństwa jest jeszcze jeden istotny aspekt związany z dostępnością usług społecznych – konieczność zaangażowania członków rodziny. Sytuacja na pozór oczywista, jednak często wiążąca się z decyzją po stronie opiekunów faktycznych – członków rodziny dotycząca ich indywidualnej sytuacji zawodowej i rodzinnej. Na obszarze LSR znajduje się tylko dwa ośrodki publiczne świadczące opiekę dzienną dla seniorów, co w znacznym stopniu utrudnia jej dostępność i ofertę.

Rozwiązaniem sugerowanym przez mieszkańców jest rozwój miejsc świadczenia usług społecznych i sami też wskazują olbrzymi i niewykorzystany potencjał w tym zakresie. Poprzednie lata wdrażania strategii, czy innych projektów przez lokalne samorządy zaowocowały zaspokojeniem wielu potrzeb w dostępie

do świetlic wiejskich, placów zabaw, boisk sportowych oraz miejsc integracji mieszkańców. Niemniej podczas konsultacji założeń do diagnozy i samej diagnozy w trakcie spotkań zgłaszano dalsze braki w zakresie infrastruktury, szczególnie jej wyposażenia i dostosowania oraz wypełnienia ofertą dla mieszkańców, szczególnie seniorów. Biorąc pod uwagę oba powyższe fakty, w kolejnych latach realizacja projektów związanych z infrastrukturą społeczną powinna wystąpić, i rozwinąć swoją ofertę. Przede wszystkim jednak infrastruktura społeczna powinna pobudzać lokalną społeczność do aktywnego jej wykorzystywania, w formie zorganizowanej i przynoszącej wymierne korzyści społeczne. Ten postulat podnoszony był przez mieszkańców podczas spotkań związanych z przygotowaniem diagnozy.

Podsumowując, wzmacnianie i poprawa jakości kapitału ludzkiego poprzez m.in. programy wspierające aktywizację społeczną mieszkańców jest jedną z rekomendacji związanych z poziomem życia płynących dla obszaru nie tylko na podstawie danych uzyskanych w trakcie prac nad LSR, ale także dokumentów opisujących obszar na poziomie województwa. Wzmacnianie i poprawa jakości kapitału ludzkiego poprzez m.in. programy wspierające aktywizację społeczną mieszkańców to rekomendacja dla obszarów o stwierdzonych deficytach w zakresie kapitału ludzkiego i społecznego. Do takich właśnie obszarów należy objęty wdrażaniem LSR.

Proces konsultacji założeń do diagnozy oraz spotkania z mieszkańcami, na których tworzone były mapy obszarów problemowych w zakresie spraw społecznych, wskazał grupę w szczególności niekorzystnej sytuacji w dostępie do szeroko rozumianych usług społecznych. Grupą tą są osoby starsze, seniorzy po 60 roku życia i tym samym członkowie ich rodzin pełniący funkcję opiekunów faktycznych. Na podstawie danych statystycznych można przyjąć założenie, że grupa ta będzie się zwiększała i istnieje ryzyko, że będzie pozbawiona dostępu do wielu dziedzin współczesnego życia. Dlatego ważnym elementem wdrażania LSR powinno być prowadzenie działań mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniu tej grupy z dostępu do usług społecznych i wiedzy o procesach zachodzących we współczesnym świecie. Bardzo istotne będzie przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu seniorów, którzy będą musieli w najbliższych latach zmagać się z nowymi wyzwaniami, często wydającymi się prozaicznymi, np. zakupem biletów na środki komunikacji publicznej za pośrednictwem internetu. Z drugiej strony seniorzy jako grupa stanowią duży, niewykorzystany potencjał społeczny. Wiedza i doświadczenie w wielu dziedzinach życia, jego dawniejszych aspektach, choćby tradycji kulinarnych, może być z powodzeniem przekazywana następnym pokoleniom. W świetle badania obszarów problemowych przez mieszkańców i grupę inicjatywną działania prowadzone w tym obszarze mogą przynieść wiele pozytywnych i wielokierunkowych rezultatów.

Zasoby kapitału społecznego i działalność organizacji pozarządowych

Na obszarze objętym wdrażaniem lokalnej strategii rozwoju działa 181 organizacji zarejestrowanych w sądzie rejestrowym. Stanowi to tylko niewielki procent organizacji zarejestrowanych w województwie pomorskim. Jeśli aktywność społeczną mierzyć liczbą organizacji pożytku publicznego, sytuacja wygląda równie niekorzystnie. Dodatkowo, co podkreślano wielokrotnie podczas spotkań konsultacyjnych, część organizacji nie prowadzi faktycznej działalności. Mając na uwadze te dane, należy przyjąć, że na obszarze objętym LSR budowa społeczeństwa obywatelskiego jest na niezadowalającym poziomie. Dane te potwierdzają analizy sporządzone dla województwa – obszar wdrażania lokalnej strategii rozwoju określony został jako posiadający bariery zarówno w zakresie kapitału społecznego, jak i ludzkiego.

Podczas spotkań przeznaczonych dla organizacji pozarządowych, gdzie przeprowadzano identyfikację problemów trzeciego sektora, zgłaszano szereg różnych problemów odnośnie do obszaru oraz wewnętrznych spraw NGO. Przede wszystkim wskazano podstawową barierę w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego – niską aktywność społeczną. Działające organizacje opierają swoją aktywność najczęściej na osobie lidera i kilku najbliższych współpracowników, natomiast do różnych inicjatyw nie włączają się mieszkańcy. Ten obszar uznany został za wymagający interwencji w pierwszej kolejności. Kolejne bariery w rozwoju trzeciego sektora zostały zidentyfikowane na poziomie organizacyjnym. Brak współpracy pomiędzy organizacjami oraz brak wsparcia w prowadzeniu organizacji były najczęściej powtarzanymi problemami. Narzędzia możliwe do zastosowania przy wdrażaniu lokalnej strategii rozwoju powinny przyczynić się do zmiany tego stanu.

Nie mniej jednak działające organizacje pozarządowe stanowią również niezmierny potencjał do rozwiązania problemów przed jakimi staje lokalne środowisko. Na obszarze znajduje się wiele miejsc mogących stanowić bazę do świadczenia usług społecznych, które wykorzystane mogą zostać właśnie przez lokalne organizacje pozarządowe do świadczenia usług w pełni dostosowanych do potrzeb jej mieszkańców w bliskości ich miejsca zamieszkania. Jest to rozwiązanie, które bardzo interesuje lokalne organizacje, co potwierdzały prowadzone konsultacje. Jednak w tej sytuacji pojawiają się kolejne bariery – wiedza i umiejętności osób działających w tych organizacjach. W odpowiedzi na tak zgłaszane problemy mogą być działania szkoleniowe i doradcze dla lokalnych organizacji podnoszące ich umiejętności w tym zakresie.

Uwarunkowania przestrzenne i geograficzne

Obszar objęty strategią leży we wschodniej części makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego, na styku trzech mezoregionów:

- Borów Tucholskich, w obrębie których leży wschodnia część obszaru,
- Równiny Charzykowskiej, obejmującej środkową i północną część obszaru,
- Pojezierza Krajeńskiego, na którym leży południowo-wschodni kraniec obszaru.

Rzeźba terenu została ukształtowana w okresie zlodowacenia i ma stosunkowo prostą budowę geologiczną złożoną z utworów czwartorzędowych, głównie plejstoceny i holoceny, o miąższości powyżej 100 m. Na większości obszaru rzędne terenu wahają się od 120 m n.p.m. do 150 m n.p.m., ale są tu również wzgórza przekraczające 200 m (np. Wzgórze Wolności na południowym końcu Jeziora Charzykowskiego sięgające 206 m n.p.m.).

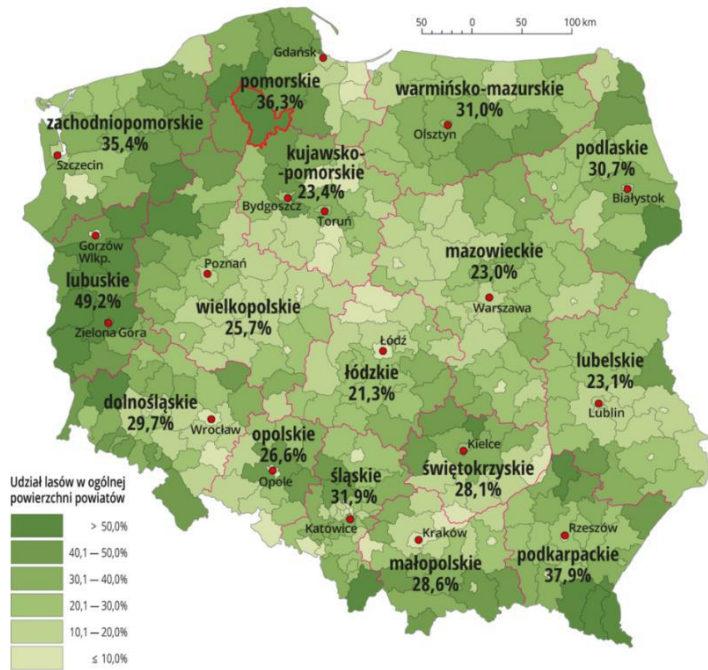
Cechą, która wyróżnia obszar, ale także decyduje o jego spójności, jest lesistość. Średnia wartość lesistości gmin wynosi 53%, co sprawia, że teren LGD należy do najbardziej zalesionych w województwie

pomorskim, jak również w Polsce. Obecność obszarów leśnych od zawsze wpływała na życie mieszkających tu ludzi, którzy z „darów lasu” zaspokajali swoje potrzeby bytowe i zarobkowe. Dane odnośnie do lesistości przedstawiają, w porównaniu do obszaru całego województwa pomorskiego i Polski, poniższa mapa i tabela.

Mapa 2. Udział lasów w ogólnej powierzchni obszarów i województw, z zaznaczonym obszarem LGD

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://www.epodreczniki.pl/>.

Tabela Lesistość (procentowy udział powierzchni gruntów leśnych do pozostałych) w gminach objętych LSR

Brusy	Chojnice	Czersk	Konarzyny	Lipnica	Średnia dla obszaru	Województw o pomorskie
57,8%	38,2%	63,2%	53,1%	53%	53%	36,3%

Główne mezoregiony, obejmujące Bory Tucholskie i Równinę Charzykowską, to obszary równiny sandrowej rozcięte dolinami Brdy i jej dopływów. Sandr budują piaski o różnej granulacji z domieszką żwiru. Jego powierzchnia jest urozmaicona i zróżnicowana, a szczególnymi akcentami tej rzeźby są rynny polodowcowe, wały wydymowe, pagórki morenowe, zagłębienia bezodpływowe, a także stoki i klify występujące na zboczach wzniesień. Rynny są formami podłużnymi, głęboko wciętymi w sandr, mają na ogół strome zbocza, do 30 stopni nachylenia i wypełnione są jeziorami. Biegają one przeważnie w kierunku północno-południowym i tworzą wąskie doliny, głęboko wcięte w sandr, którymi płyną większe lub mniejsze ciek wodne lub wypełniają je jeziora przepływowe. Do najciekawszych form erozyjnych należy dolina Brdy, która wciną się w sandr na głębokość 5-10 m, tworząc strome zbocza.

Bogactwem obszaru są liczne jeziora. Najbardziej powszechnym typem jezior są jeziora rynnowe, które występują w postaci ciągów jeziornych poprzedzielanych pływicznymi. Mają one długi i wąski kształt, strome brzegi i urozmaiconą rzeźbę dna. Dość częste są także jeziora typu morenowego i wytopiskowego. Łącznie na obszarze LGD znajduje się 79 jezior o powierzchni ponad 10 ha, w tym 17 jezior zajmujących powierzchnię ponad 100 ha. Większość jezior zawiera wody w II i III klasie czystości, ale są tu również jeziora posiadające I klasę wód. Wody stanowią jeden z najistotniejszych elementów wpływających na potencjał turystyczny obszaru.

Uwarunkowania przyrodnicze

Teren objęty strategią posiada bogatą i dość zróżnicowaną roślinność: tereny leśne, obszary zadrzewione, zakrzewione łąki i pastwiska oraz ugory i odłogi, które bardzo często zarastają samosiejkami. Zgodnie z przynależnością przyrodniczo-leśną, lasy te w większości należą do dzielnicy Borów Tucholskich, które zaliczane są do największych kompleksów leśnych w skali Europy i wyróżniają się dużą bioróżnorodnością. Pomimo wielowiekowej i wielokierunkowej gospodarki człowieka jako środowisko przyrodnicze zachowały fragmenty biocenoz i ekosystemów o charakterze zbliżonym do naturalnego. Sieć hydrograficzna w powiązaniu z urozmaiconą rzeźbą terenu i specyficznymi warunkami klimatycznymi, duża lesistość i niski stopień zaludnienia przyczyniły się do zachowania w Borach Tucholskich rzadkich gatunków roślin. Wiele z nich zostało opisanych w „Polskiej Czerwonej Księdze Roślin”, a są to między innymi lobelia jeziorna, poryblin jeziorny, sasanka wiosenna oraz liczne gatunki porostów. Spośród przedstawicieli fauny najcenniejszymi gatunkami zwierząt, charakterystycznymi dla obszaru LGD, są orzeł bielik, puchacz, rybołów, kania czarna i ruda, bocian czarny, żuraw, gągoł, zimorodek, bóbr i wydra.

Dużą część powierzchni lasów stanowią bardzo ubogie siedliska leśne – bór suchy. Są to głównie drzewostany sosnowe pochodzące z nasadzeń, przeważnie w średnich klasach wieku, z domieszką brzozy, dębu i buka. Lasy te pełnią szczególnie ważne funkcje środowiskowe, chroniąc piaszczyste gleby przed erozją oraz poziom wodonośny przed zanieczyszczeniem ze względu na znaczną przepuszczalność gruntów.

Drugim dominującym typem siedliskowym jest bór świeży i bór mieszany świeży, który tworzą drzewostany sosnowe z domieszką liściastych. Występują one zwykle w otoczeniu akwenów bądź wyspowo wewnątrz borów suchych, które stanowią zalesienia najłagodniejszych gruntów. Pozostałe typy siedliskowe, a więc bór wilgotny, bór bagienny, bór mieszany wilgotny i ols jesionowy, zajmują niewielki odsetek powierzchni leśnych.

Dowodem wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszaru jest mnogość obiektów i obszarów cennych z przyrodniczego punktu widzenia, podlegających różnym formom ochrony. Obejmują one najbardziej wartościowe fragmenty środowiska przyrodniczego, wykazujące dużą bioróżnorodność zasobów. Obszary prawnie chronione stanowią ponad 50% terenu objętego Lokalną Strategią Rozwoju, ustanawiając wskaźnik o najwyższej wartości w województwie pomorskim.

Obszary o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego występujące na obszarze:

- Park Narodowy „Bory Tucholskie”, który istnieje od 1 lipca 1996 roku i zajmuje powierzchnię 4613,04 ha. Leży on w granicach administracyjnych gminy Chojnice i Brusy. Park obejmuje najbardziej cenne przyrodniczo fragmenty Borów Tucholskich. Swoje walory krajobrazowe zawdzięcza bogatej sieci hydrograficznej, w której skład wchodzi 21 jezior. Część z nich stanowią bezodpływowe jeziora lobeliowe z krystalicznie czystą wodą i charakterystyczną roślinnością. Na terenie Parku zachowały się reliktove gatunki glacialne, np. zimoziół północny i trzcinak prosty.
- Zaborski Park Krajobrazowy – został utworzony na mocy uchwały w roku 1990. Zajmuje on powierzchnię 34 026 ha. Nadrzędnym celem jego utworzenia była ochrona obszaru stanowiącego najlepiej zachowany pod względem przyrodniczym i krajobrazowym fragment Borów Tucholskich, oraz pielęgnowanie lokalnych tradycji, obyczajów, folkloru, rzemiosła artystycznego i użytkowego.
- Chojnicko-Tucholski Obszar Chronionego Krajobrazu „Fragment Borów Tucholskich” ustanowiony w celu ochrony i zachowania dla turystyki unikalnych krajobrazów. Zajmuje powierzchnię 8061 ha

- Obszary Chronionego Krajobrazu: Fragment Borów Tucholskich, Okolice Jezior Krępsko i Szczytno, Chojnicko-Tucholski, Północny – część zachodnia, Północny – część wschodnia.
- Tucholski Park Krajobrazowy leżący w południowej części obszaru o powierzchni 11 300 ha.
- Rezerваты przyrody: „Jezioro Nawionek”, „Bór Chrobotkowy”, „Piecki”, „Bagno Stawek”, „Jezioro Laska”, „Kruszynek”, „Dolina Kulawy”, „Moczadło”, „Ostrów Trzebielski”, „Mechowisko Radość”, „Jezioro Mętne”, „Ustronie”, „Cisy nad Czerską Strugą”, „Kręgi Kamienne”, „Jezioro Małe Łowne”.
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 Wielki Sandr Brdy. Na obszarze LGD położony jest Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 – symbol PLB 220001 – Wielki Sandr Brdy. Leży on w północnej i północno-środkowej części gminy Brusy.
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Bory Tucholskie – symbol PLB220009, obejmuje część gminy Brusy, Chojnice, Lipnica i gminę Czersk.
- Światowy Rezerwat Biosfery UNESCO MaB „Bory Tucholskie” – utworzony w 2010 roku z inicjatywy Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy, obejmuje obszar objęty LSR z wyłączeniem gminy Lipnica. Nie stanowi formy ochrony przyrody.
- Obszary siedliskowe Natura 2000: Młosino-Lubnia, Mętne, Sandr Brdy, Las Wolność, Czerwona Woda pod Babilonem, Doliny Brdy i Chociny, Ostoja Zapceńska, Ostoja Borzyszkowska, Nowa Brda.
- Na obszarze występują również pomniki przyrody i użytki ekologiczne.

Bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe obszaru stanowi najważniejszy zasób obszaru. Jednocześnie, jak wskazują wyniki badań ankietowych i konsultacji z mieszkańcami, stanowi ciągle niewykorzystany potencjał. Jest także zasobem, które w opinii mieszkańców należy chronić i dbać o jego dobry stan – podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska wskazane zostało jako jeden z ważniejszych obszarów interwencji. Fakt występowania na znacznej ilości obszarów cennych przyrodniczo wskazuje na fakt konieczności realizacji wielu inwestycji mających na celu zachowanie bioróżnorodności jej ochronę i tam gdzie to możliwe udostępnienie dla mieszkańców w sposób niezagrażający jej zachowaniu. Mimo funkcjonowania na obszarze kilku podmiotów ochrony przyrody (Park Narodowy, Parki Krajobrazowe) zakres inwestycji w tym zakresie jest niewystarczający, przede wszystkim na ograniczone zasoby finansowe. Kolejnym problemem jest poziom zaangażowania lokalnych samorządów w realizację inwestycji bezpośrednio związanych z ochroną bioróżnorodności. Jak pokazały przeprowadzone rozmowy te inwestycje z punktu widzenia samorządu są bardzo kosztowne i niestety mniej „popularne” wśród mieszkańców od inwestycji w drogi i chodniki. Co ponownie potwierdza fakt konieczności edukacji lokalnej społeczności w tym zakresie.

Rezerwat Biosfery UNESCO MaB Bory Tucholskie

Szczególnym wyznacznikiem wartości przyrodniczej obszaru jest ustanowiony w ramach programu Man and Biosphere (Człowiek i Biosfera) Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) w 2010 roku Światowy Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie. Powstanie rezerwatu nastąpiło także dzięki wieloletnim staraniom Lokalnej Grupy Działania Sandry Brdy, która zainicjowała to przedsięwzięcie. Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie to dziesiąty i zarazem największy rezerwat w Polsce. Rezerwaty, których na świecie znajduje się ponad pięćset, stanowią wyznaczone obszary chronione, zawierające cenne zasoby przyrodnicze. Mają one na celu ochronę różnorodności biologicznej oraz umożliwienie lepszej obserwacji zmian ekologicznych w skali całej planety. Rezerwat obejmuje niemal cały obszar objęty LSR.

Istnienie rezerwatu (jednego z dwóch w województwie pomorskim), oznaczonego tak silną marką, jaką jest UNESCO, powoduje, że stanowi on jeden z najważniejszych i jednocześnie mało wykorzystanych zasobów obszaru. Stąd działania ukierunkowane na silne powiązanie identyfikacji obszaru z rezerwatem powinno stanowić jedno z ważniejszych zadań podczas wdrażania LSR.

Kluczowe atrakcje turystyczne obszaru

Turyści przybywający na obszarze doceniają jego walory – unikatową przyrodę i dużą liczbę jezior, które są czyste i sprzyjają uprawianiu turystyki wodnej. Jednym z najważniejszych zasobów przyciągających rzesze turystów jest przepływająca przez obszar rzeka Brda. Jest ona zaliczana do najpiękniejszych szlaków wodnych w Polsce, a nawet w opinii uprawiających turystykę kajakową, w Europie.

W środkowym odcinku Brda płynie początkowo ku wschodowi poprzez ciąg pięknych rynnowych jezior Równiny Charzykowskiej – to początek kompleksu leśnego Borów Tucholskich z Zaborskim Parkiem Krajobrazowym oraz wydzielonym w jego części Parkiem Narodowym Bory Tucholskie. Urozmaicony i kręty bieg rzeki, liczne jeziora i czysta woda są wielkim magnesem przyciągającym turystów, zwłaszcza wodniaków⁴⁰.

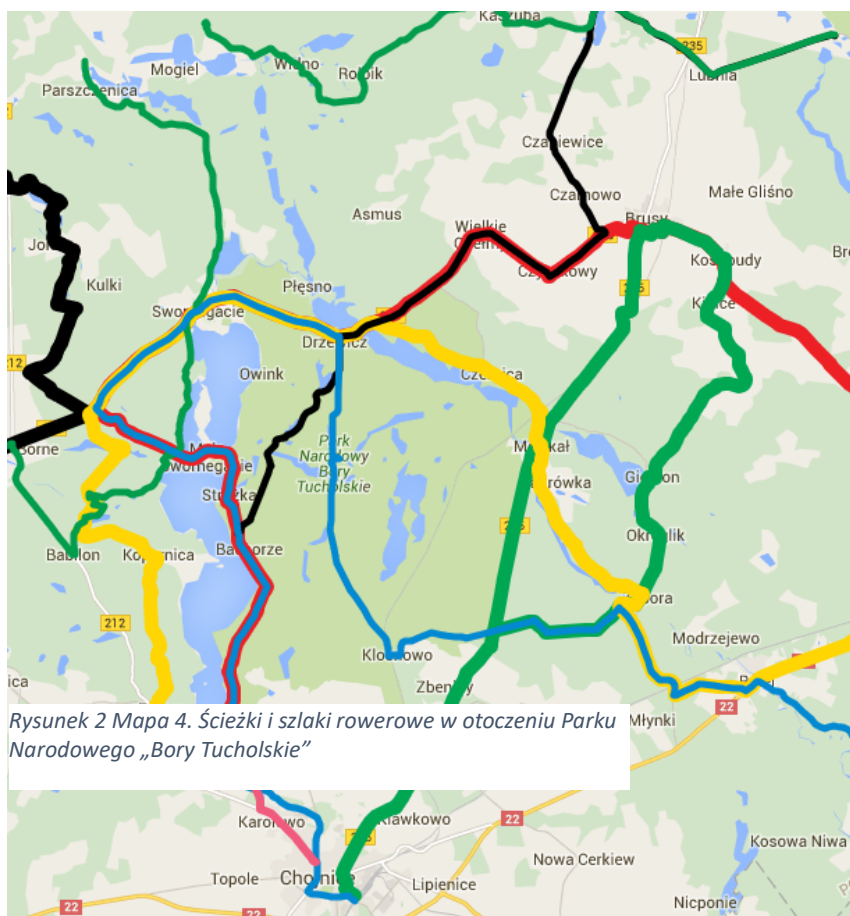

Rysunek 1 Rys. 2. Przebieg rzeki Brdy na obszarze objętym wdrażaniem LSR
Źródło: Brdą przez Bory, Zabory i Ziemię Chojnicką, LGD Sandry Brdy, Choj-nice 2010.

Rzeka Brda (z dopływem – rzeką Zbrzycą i Wielkim Kanałem Brdy), której najciekawsze dla turysty fragmenty zlokalizowane są właśnie na obszarze wdrażania LSR, jest dominującym potencjałem turystycznym. Jednakże potencjał taki niesie ze sobą również negatywne oddziaływania. Jak wskazują przeprowadzone w ramach tworzenia diagnozy

badania, w przypadku użytkowania rzeki przez turystów pojawiają się problemy w postaci degradacji środowiska. Potwierdzają to także badania „zewnątrzne”. Fakt występowania na rzece negatywnych efektów masowej turystyki, niewystarczający w stosunku do liczby turystów i natężenia ruchu stan

zagospodarowania oraz nadmierna antropopresja zostały wskazane jako problemy i ograniczenia w rozwoju turystyki kajakowej.

Rysunek 2 Mapa 4. Ścieżki i szlaki rowerowe w otoczeniu Parku Narodowego „Bory Tucholskie”

W ostatnich latach na obszarze objętym lokalną strategią rozwoju stworzony został nowy produkt, mający duże oddziaływanie na ruch turystyczny. Jest to sieć ścieżek rowerowych „Kasubská Marszruta”. Nadmienić należy fakt, że część odcinków tego kompleksu do uprawiania aktywnej turystyki rowerowej została wybudowana przy udziale środków objętych Lokalną Strategią Rozwoju. Walory „Kasubskiej Marszruty” w szybkim tempie zyskały uznanie turystów rowerowych, zdobywając znakomite recenzje m.in. na

łamach National Geographic Polska. Ten obiekt turystyczny stanowi zatem nowy potencjał, który będzie w najbliższych latach podstawą do rozwoju oferty turystycznej obszaru

Uwarunkowania kulturowe

Obszar objęty strategią od wieków zamieszkuje w dużym stopniu ludność kasubská. Wschodnią i środkową część zamieszkuje odłam Kaszubów zwany Zaborakami lub Krëbanami. W części zachodniej przeważają Borowiacy (Boroce) z grupy kasubskiej i borowicko-tucholskiej, a w części północnej – Gochy. Każda z tych grup wytworzyła bogatą kulturę podtrzymywaną w dalszym ciągu poprzez mowę, literaturę, rękodzieło artystyczne oraz działalność zespołów folklorystycznych.

Spośród innych grup etnicznych Kaszubi wyróżniają się poczuciem tożsamości narodowej oraz kultuwaniem tradycji kulturowych. Liczne tego przejawy znajdujemy na obszarze LGD. Jest nim na przykład istniejące w Brusach pierwsze w Polsce Kasubskie Liceum Ogólnokształcące, działalność tamtejszego Centrum Kultury i Biblioteki im. Jana Karnowskiego oraz słynnego nie tylko w regionie, Kasubskiego Zespołu Folklorystycznego Krëbane, który jest organizatorem Międzynarodowego Festiwalu Folkloru „Dni Kultury Kasubskiej”. W celu zabezpieczenia przed zniszczeniem i zapomnieniem ostatnich pamiątek i zbiorów kultury materialnej Ziemi Zaborskiej w Brusach Jagliach w maju 2005 roku otwarto Chatę Kasubską – miejsce spotkań, szkoleń i edukacji ekologicznej. Specyficznym wyznacznikiem kasubszczyzny obszaru był mieszkaniec gminy Brusy – zmarły w 2013 roku Józef

Chełmowski. Spuścizna, jaką po sobie zostawił ten słynny na całym świecie rzeźbiarz, malarz i promotor zanikającej na Pomorzu sztuki malowania na szkle, może okazać się jednym z kluczowych dla rozwoju turystycznego elementów. Potencjał ten wykorzystywany jest w stopniu zdecydowanie niewystarczającym.

Cennym elementem dziedzictwa kulturowego są tradycyjne produkty wytwarzane na tym obszarze. Do najbardziej znanych należy haft kaszubski. Pięknie haftowane czepce są symbolem stroju i haftu kaszubskiego. Sztuka haftu, chociaż nie tak powszechna jak dawniej, jest ciągle uprawiana przez mieszkanki obszaru LGD. Kulturowane są także inne kierunki rzemiosła ludowego, jak plecionkarstwo i koszykarstwo, odlewy gipsowe, rzeźba, snycerstwo, malarstwo (w tym malowanie na szkle), a nawet wyrób tradycyjnych narzędzi i ludowych instrumentów muzycznych. Przejawem żywotności dziedzictwa kulturowego są zachowane zwyczaje, obrzędy oraz imprezy, w których wykorzystuje się te elementy miejscowej kultury. Wiele z popularnych wydarzeń, które mają miejsce na obszarze, zostało zainicjowanych i organizowanych przez LGD Sandry Brdy. Należą do nich m.in. Festyn Gocki w Odrach, Maraton Gocki, Kosznajderski Rajd Rowerowy oraz Jarmark Zaborski. Te specyficzne imprezy na stałe wpisały się w kalendarz wydarzeń, a co najważniejsze cieszą się dużą popularnością, także wśród osób przyjeżdżających, aby wziąć w nich udział z innymi częściami województwa i kraju.

Na obszarze LSR zlokalizowana jest jedna z najbardziej specyficznych w województwie pomorskim krain – Kosznajderia. Położone na południe od miasta Chojnice ziemie na początku XIV wieku były słabo zaludnione i zniszczone w wyniku działań wojennych. Aby ożywić gospodarkę wiejską, Krzyżacy zarządzający tymi terenami zaczęli sprowadzać niemieckich osadników wyznania rzymskokatolickiego – głównie z okolic Osnabrück nad rzeką Hase w Dolnej Saksonii. Z biegiem lat, zwłaszcza po przyłączeniu tej części Pomorza ponownie do Korony polskiej (od drugiej połowy XV w.), spora część ludności asymilowała się z Polakami, przyjmując ich język i obyczaje. Obie społeczności łączyła jedna rzecz – wspólna wiara – Kosznajdrzy do końca (także w czasach zaborów, gdy na Pomorze przybywała niemiecka ludność protestancka) zostali katolikami.

Do dnia dzisiejszego, na obszarze wdrażania LSR wiele osób nosi nazwiska typowe dla tej społeczności. Do najbardziej rozpowszechnionych nazwisk we wsiach kosznajderskich należały: Behnke, Behrendt, Gatz, Giersch, Musolf, Nelke, Pankau, Rink, Schmelter, Schreiber, Schulz, Schwemin, Theus, Weilandt⁴⁴. W okresie wdrażania LSR na lata 2009-2015 Lokalna Grupa Działania podejmowała szereg inicjatyw na rzecz kultywowania pamięci o tej społeczności i krainie. Działalność wydawnicza realizowana przez LGD, w tym publikacja pierwszej monografii Kosznajderii, sprawiła, że temat Kosznajderii stał się popularny nie tylko na obszarze, ale także w kraju i za granicą. Kosznajderia, jako obszar geograficzny i kulturowy, jest także ważnym, ciągle niewykorzystanym potencjałem.

Dziedzictwo kulturowe, zabytki

W kontekście wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego i zlokalizowanych na obszarze zabytków architektury i przyrody występuje tu duża liczba cennych obiektów, jednak nie jest to element decydujący o atrakcyjności turystycznej. Stanowi natomiast doskonałe uzupełnienie oferty, wzbogacając ją i przy odpowiednim ukierunkowaniu może również przyczynić się do zwiększenia potencjału rozwojowego obszaru.

Do najcenniejszych obiektów zabytkowych zachowanych na obszarze LGD należą:

- Rezerwat „Kręgi Kamienne” koło miejscowości Odry i zachowane ślady kultury gockiej (największe w Polsce dawne cmentarzysko Gotów).
- Kościoły: w Ciechocinie (XVIII w.), Ogorzelinach (XVI w.), Sławęcinie (XVI w.), Konarzynach, Borzyszkowach i Brzeźnie Szlacheckim (wszystkie z początku XVIII w.), kościół w Leśnie, kościół w Brusach i kościół w Kosobudach. Kościoły drewniane, wykonane przez miejscowych cieśli, stanowią perłę architektury budownictwa ludowego na Kaszubach. Większości kościołów towarzyszą parafialne cmentarze, także objęte ochroną.
- Grodziska i stanowiska archeologiczne: Charzykowy (tzw. Góra Zamkowa, Wolność), Ostrowite, kręgi kamienne w Leśnie, Nierostowo, Żychce, Konarzyny, Ciecholewy.
- Zespoły dworsko-parkowe: Zbeniny (XVII w.), Niezychowice (XVII w.), Wielkie Chełmy, Leśno i Żabno, oraz wiele obiektów z XIX wieku w większości otoczonych przez zabudowania gospodarcze i folwarczne. Niestety, w wielu przypadkach stan kompleksów dworsko-parkowych jest zły z powodu braku remontów przez ostatnie 50 lat.
- Budynki przemysłowe, głównie z XIX wieku: Chociński Młyn (młyn wodny), Krojanty (neogotycki budynek gospodarczy), Hamer Młyn (młyn i tartak), Osusznica (młyn), Kaszuba (młyn wodny), Czernica (młyn wodny).
- Akwedukt we wsi Fojutowo będący skrzyżowaniem dwóch cieków wodnych: Czerskiej Strugi i Wielkiego Kanału Brdy.
- Liczne budynki mieszkalne i gospodarskie z XIX i XX wieku.

Obszar objęty LSR zgodnie z przedstawioną analizą posiada nieocenione zasoby i walory przyrodnicze i kulturowe, co bez wątplenia potwierdza fakt nadania obszaru statusu Rezerwatu Biosfery przez UNESCO. Jednak prezentując lokalnej społeczności wskazane zasoby okazuje się, że wiedza mieszkańców w tym zakresie jest bardzo wybiórcza i ograniczona. Najtrafniejszym określeniem tego stanu rzeczy jest opinia, że zawsze tak było. Co powoduje, że mieszkańcy nie do końca mają świadomość obszaru, który ich dotyka. Taki stan rzeczy potwierdzają również osoby, które edukują w tym zakresie mieszkańców, szczególnie młodzież, która swoją wiedzę ogranicza do szkolnej podstawy programowej. Przeprowadzone konsultacje potwierdzają wyraźną potrzebę podniesienia poziomu wiedzy mieszkańców, szczególnie osób młodych w tym zakresie.

Kolejnym ważnym aspektem bezpośrednio związanym z przeprowadzoną analizą potencjału turystycznego regionu jest ograniczenie antropopresji człowieka na środowisku na obszarach cennych przyrodniczo – szczególnie jeziorach, gdzie często każde wolna przestrzeń jest wykorzystywana przez mieszkańców i turystów jako miejsce rekreacji. Wśród zgłaszanych problemów jest koncentracja miejsc, w których zbiorniki wodne wykorzystywane będą do rekreacji – budowę i modernizację kąpielisk nad jeziorami oraz dostosowanie ich infrastruktury do osób z szczególnymi potrzebami np. osób

niepełnosprawnych. Jak również w ograniczenie pośredniego wpływu człowieka na środowisko poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń. Rozwiązaniem, które szczególnie zainteresowało mieszkańców jest instalacja magazynów energii. W ostatnich latach kilkukrotnie zwiększyła się ilość budynków z instalacją paneli fotowoltaicznych, zarówno na budynkach użyteczności publicznej jak również domach prywatnych czy firmach. Niestety jednak powszechnie wiadomo, że rozwiązanie to nie jest doskonałe, ze względu na niedostawanie sieci energetycznych do dużych skoków napięcia wywołanych różnicami w poziomie produkcji prądu z tego źródła, co również przekłada się negatywnie na ekonomiczny czynnik samych inwestycji – część wyprodukowanej energii elektrycznej nie jest przyjmowana przez sieć. Z danych uzyskanych od operatora sieci Enea na obszarze LSR zgłoszony i użytkowany jest tylko jeden magazyn energii, mimo, że taka instalacja rozwiązuje wyżej wskazany problem. Głównym czynnikiem jest koszt inwestycji i okres zwrotu. Dlatego w oparciu o konsultację pomysłu jednym z zakresów wsparcia w ramach LSR będą granty na instalację magazynów energii w budynkach publicznych, społecznych i domach jednorodzinnych. Takie zakres wsparcia stanowić będzie przede wszystkim promocję i upowszechnienie takiego rozwiązania w regionie, co docelowo może przyczynić się zwiększenia instalacji w regionie.

Gospodarka i przedsiębiorczość

Obszar objęty wdrażaniem LSR w zakresie zagadnień związanych z gospodarką i przedsiębiorczością wyróżnia jedna podstawowa cecha. Jest to niska aktywność gospodarcza mierzona wskaźnikiem liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 10 000 mieszkańców. Występowanie wskazanej cechy znajduje potwierdzenie zarówno w danych statystycznych, jak i dokumentach diagnozujących obszar. Przede wszystkim jednak, z punktu widzenia oddolnego charakteru diagnozy, przekonanie o niskiej aktywności gospodarczej uwidocznione zostało w wyniku przeprowadzonych badań wśród mieszkańców obszaru. Konieczność rozwoju przedsiębiorczości stanowiła jeden z głównych wskazywanych przez mieszkańców kierunków, w jakim powinna zmierzać realizacja LSR.

Jak wskazują dane, wskaźnik aktywności gospodarczej w badanym okresie stanowił tylko poniżej 70% wartości wskaźnika dla całego województwa. W związku z powyższym można przyjąć założenie, że pobudzanie aktywności gospodarczej powinno stanowić jedno z podstawowych wyzwań stojących przed lokalną strategią rozwoju. Zasadne jest zatem przeznaczenie proporcjonalnie większych środków na działania umożliwiające realizację celów przyjętych w tym zakresie i docelowo zmniejszenie dysproporcji pomiędzy wskaźnikiem aktywności gospodarczej dla obszaru i województwa.

Z danych statystycznych w zakresie struktury własnościowej podmiotów gospodarczych wynika, że za rozwój przedsiębiorczości na obszarze objętym wdrażaniem LSR odpowiadają w dużej mierze drobni przedsiębiorcy prywatni. Dominacja sektora prywatnego, w tym samodzielnej działalności gospodarczej, występuje na obszarze w stopniu wyższym niż w pozostałych częściach województwa. Procentowa wartość liczby podmiotów z sektora prywatnego, prowadzących działalność w formie jednoosobowej w stosunku do podmiotów gospodarczych na obszarze wynosiła 80%. Interesującą cechą obszaru w zakresie diagnozy lokalnej gospodarki jest fakt występowania w gminach subregionu chojnickiego najwyższego w województwie rozwoju opartego na endogenicznych zasobach (miejscowych MŚP) niż na dużych inwestorach zewnętrznych. Częściowo wynika to z faktu istnienia innej zdiagnozowanej bariery obszaru – utrudnionych procesów rozwojowych (w tym m.in. tworzenie terenów inwestycyjnych oraz

rozbudowa sieci i urządzeń infrastruktury technicznej) wynikających z restrykcyjnych norm prawnych dotyczących ochrony obszarów cennych przyrodniczo (zwłaszcza zaś obszarów Natura 2000), pokrywających ponad 50% obszaru LSR. Powyższe cechy wskazują zatem, że na obszarze wdrażania LSR możliwy jest wzrost aktywności gospodarczej, jednak w połączeniu z istniejącymi barierami powinien być oparty na rozwoju mniejszych podmiotów, które są w stanie utrzymać i rozwijać działalność w lokalnych uwarunkowaniach gospodarczych.

W zakresie rozwoju lokalnej gospodarki kluczowym zagadnieniem jest wskazanie odpowiednich kierunków. Biorąc pod uwagę uwarunkowania panujące na obszarze, właściwy wydaje się rozwój przedsiębiorczości zakładający wsparcie przedsięwzięć polegających na wykorzystaniu potencjału turystycznego obszaru oraz lokalnych zasobów. Kierunek ten znajduje uzasadnienie ze względu na podkreślane zarówno podczas spotkań konsultacyjnych, jak i w dokumentach diagnozujących obszar niewykorzystanie potencjału turystycznego obszaru. Inne fakty skłaniające do wspierania zidentyfikowanego powyżej kierunku rozwoju wskazują, że na obszarze występują pozytywne warunki do rozwoju turystyki i rekreacji, które to z kolei wynikają z niskiego poziomu zurbanizowania i wysokiego poziomu zalesienia. Dodatkowo atrakcyjność turystyczną zwiększają liczne formy ochrony przyrody, opisane w rozdziale. Zidentyfikowanie szeroko rozumianej obsługi ruchu turystycznego – branża czasu wolnego jako kluczowego kierunku gospodarczego rozwoju obszaru znajduje także uzasadnienie w kolejnym fakcie – zgłaszanym zapotrzebowaniu na pracowników.

Ustalenie poszczególnych branż czasu wolnego, było jednym z elementów warsztatów przeprowadzonych dla grupy inicjatywnej oraz spotkań z mieszkańcami (w tym przedstawicielami sektora gospodarczego obsługujący ruch turystyczny). Uzasadnienie wyboru znajduje się również w dalszych częściach diagnozy, w działach dotyczących zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz turystyki. Ostatecznie, z uzyskanych informacji, na potrzeby realizacji LSR przyjęto poniższy katalog (w oparciu o klasyfikację PKD 2007).

Jako branżę czasu wolnego definiowane są następujące kody PKD:

- 55.20.Z- Obiekty noclegowe turystyczne i miejsca krótkotrwałego zakwaterowania (tylko obiekty oferujące w sposób zorganizowany miejsca noclegowe – pojedyncze mieszkania/apartamenty na wynajem nie są zaliczane do tej grupy)
- 55.30.Z- Pola kempingowe i pola namiotowe
- 56.10.A- Restauracje i inne stałe placówki gastronomiczne
- 55.10.Z- Hotele i podobne obiekty zakwaterowania
- 79.12.Z- Organizatorzy turystyki
- 79.90.A- Piloci wycieczek i przewodnicy turystyczni
- 79.90.B- Działalność informacji turystycznej
- 93.21.Z- Działalność wesołych miasteczek i parków rozrywki
- 93.29.A- Działalność pokojów zagadek, domów strachu, miejsc do tańczenia i w zakresie innych form rozrywki lub rekreacji organizowanych w pomieszczeniach lub w innych miejscach o zamkniętej przestrzeni,

93.29.B- Pozostała działalność rozrywkowa i rekreacyjna, gdzie indziej niesklasyfikowana.

Udzielenie szczególnych preferencji dla wymienionych działalności pozwoli na zrealizowanie założeń odnośnie do koncentracji wsparcia oraz jego ukierunkowania.

Rolnictwo

Rolnictwo na obszarze objętym lokalną strategią rozwoju uwarunkowane jest opisanymi wyżej czynnikami przyrodniczymi, przede wszystkim dużą lesistością. Najlepsze warunki glebowe dla produkcji roślinnej znajdują się w południowej części gminy Chojnice, gdzie dominują gleby III i IV klasy, przy czym odsetek trwałych użytków zielonych wynosi tutaj około 10%. Średnia wielkość gospodarstw rolnych na obszarze nie przekracza 15h, przez co blisko 10% gospodarstw rolnych utrzymuje się z działalności pozarolniczej. Taka sytuacja pokazuje potencjał do wykorzystania gospodarstw, ze względu na położenie w atrakcyjnym turystycznie regionie do świadczenia usług w niewykorzystanych budynkach gospodarczych w formie zagród edukacyjnych czy pokoi agroturystycznych

Grupy w niekorzystnej sytuacji

W wyniku przeprowadzonej analizy zdefiniowane zostały następujące grupy w szczególnie niekorzystnej sytuacji:

- Seniorzy – osoby po 60 roku życia
- Opiekunowie faktyczni seniorów/osób niesamodzielnych
- Osoby młode do 25 roku życia